

KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE SOSYO-KÜLTÜREL FARKLILAŞMALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME*

AN INVESTIGATION ON SOCIO-CULTURAL DIFFERENTIATIONS IN THE URBAN TRANSFORMATION PROCESS

Musa YILMAZ¹

*Doktora (Aday), Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Ankara/Türkiye, ORCID: 0000-0002-9929-7814, musayilmaz114@gmail.com*

Niyazi AKYÜZ

*Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Ankara/Türkiye, ORCID:
0000-0001-8806-0849, niyaziakyuz06@hotmail.com*

ÖZET

Bu çalışmada, kentsel dönüşüm sürecini deneyimleyen Ankara'nın Keçiören ilçesine bağlı Yükseltepe ve Şehit Kubilay mahallesinde ikamet eden bireylerin sosyo-kültürel yaşamlarında ortaya çıkan bazı farklılaşmaları tespit etmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm sürecinde inşa edilen konutlar, bireylerin komşuluk ve akrabalık ilişkileri, sosyal aktiviteleri, ekonomik harcamaları ve sosyal hayatın olumlu veya olumsuz etkilenme yönü, önceki yaşam ile sonraki yaşam arasındaki farklılaşmalar çerçevesinde irdelenmiştir. Saha çalışmasında, örnekleme tekniği olarak, olasılığa dayalı örnekleme tekniği uygulanmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde tarama metodunun veri toplama tekniklerinden yüz yüze anket tekniği uygulanarak, 405 kişiyle anket yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; kentsel dönüşüm kapsamında yapılan konutların, bireylerin komşuluk ilişkilerinin zayıflamasına, akrabalık bağlarının çözülmesine, ekonomik harcamaların artmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında, konutların sosyal donatı bakımından yeterli olması, bireylerin sosyal hayatını olumlu yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kentsel dönüşüm yapılanması, bireylerin sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik boyutları dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle kentsel dönüşüm projeleri, sivil toplum örgütleri, sosyologlar ve konu uzmanlarının ortak kararlarıyla geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel dönüşüm, Komşuluk, Akrabalık, Sosyal hayat, Ankara.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine some differentiations in the socio-cultural lives of individuals residing in Yükseltepe and Şehit Kubilay neighborhoods of Keçiören district of Ankara, which experienced the urban transformation process. In this context, the neighborhood and kinship relations of individuals, social activities, economic expenditures and positive or negative effects of social life of the houses built in the urban transformation process were examined within the scope of the differentiation between previous and later life. In the field study, probabilistic sampling technique was used as a sampling technique. In order to obtain the research data, a face-to-face survey technique, one of the data collection techniques of the scanning method, was applied, and a survey was conducted with 405 people. According to the findings obtained; It has been determined that the houses built within the scope of urban transformation cause the weakening of neighborly relations of individuals, the dissolution of kinship ties, and an increase in economic expenditures. In addition, it has been revealed that the adequate social facilities of the houses affect the social life of individuals positively. As a result, urban transformation structuring should be carried out by considering the social, cultural, environmental and economic dimensions of individuals. Therefore, urban transformation projects should be developed and implemented with the joint decisions of non-governmental organizations, sociologists and subject experts.

* Bu makale, Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ danışmanlığında hazırlanan "Kentsel Dönüşümün Dini ve Sosyal Hayata Etkileri: Ankara Örneği" adlı doktora tez verilerinden üretilmiştir.

¹ 100/2000 Doktora Bursiyeri.

Keywords: Urban transformation, Neighborhood, Kinship, Social life, Ankara.

1. GİRİŞ

Biyolojik organizmalara benzeyen kentler, canlı varlıklar gibi doğmakta, kentleşme sürecinde büyümekte ve yapıları sürekli olarak değişmektedir (Keleş, 1993: 296). Bu değişim sürecinde kentler, zamanla meydana gelen doğal koşullar (deprem, sel, erozyon, kasırga vb.), siyasi ve demografik etkenler, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik nedenler, çarpık yapılaşma ve kentin çeperlerinde meydana gelen gecekondulaşma gibi çeşitli sorunlardan dolayı yıpranmakta, köhneleşmekte ve hastalıklı bir hal almaktadır (Şişman ve Kibaroglu, 2009). Yıpranan yapıların onarılması, kentsel yenileme ve dönüşüm yapılması, beraberinde tekrar kentsel mekânın bir düzen, uyum ve bütünlük kazanması, kentsel dönüşüm uygulama stratejileri kapsamına girmiştir. Bu açıdan, tıpkı canlı varlıkların yaralanması sonrasında, yeniden tedavi edilmesi gibi kentlerin de yıpranan, eskiyen kesimleri, kentleşme sürecinde zamanla yenileme, sağıklaştırma, yeniden canlandırma, soylulaştırma, koruma, düzenleme, ıslah-imar ve temizleme gibi kentsel dönüşümün farklı müdahale biçimlerini gerekli kılmaktadır. Böylece, kentlerdeki birçok eskimiş, fiziksel ömrünü tamamlamış yapılar yıkılarak, yerine kent dokusuna uygun yapıların inşa edilmesi ve kentsel dönüşüm yapılması gündeme gelmiştir (Keleş, 1993: 296-297).

Türkiye’de, kentsel dönüşümü gerektiren önemli faktörlerden biri doğal yıkımlar (Keleş, 1983: 166) olduğu gibi diğer önemli bir faktör ise, 1950’lilerden itibaren, Türkiye’nin kendine özgü nispi sanayileşme süreciyle başlayan göçler ve göçlerin etkisiyle metropoliten kentlerde meydana gelen demografik değişimler ve buna bağlı gelişen hızlı, çarpık ve dengesiz oluşan kentleşme sürecinin etkisiyle, kentsel mekânda bozulmalara, gecekondulaşmalara ve altyapı sorunlarına neden olan yapay faktörlerdir (Keleş, 1993: 372-408). Söz konusu doğal yıkımlar ve yapay faktörler, kentsel yenileme ve dönüşümü gerekli kılmaktadır ancak bu uygulama sadece fiziksel mekânın dönüşümüne indirgenmemelidir. Mekânın fiziki yapılanmasının yanında, insani boyutunun da dikkate alınması önem arz etmektedir. Elbette kentin mekânsal dönüşüm sürecinde teknik, mimari ve ekonomik fonksiyonları önemli olmakla birlikte (Suğur, 2014: 179), kentsel mekânın baş aktörü olan insanın, sosyo-kültürel boyutu dikkatlerden kaçmamalıdır. Halbuki, kentsel yenileme ve dönüşüm, fiziki mekânın dönüşümüyle birlikte sosyal, kültürel ve insani duygulara bakan yönler, ekolojik ve doğal dengenin korunması gibi çok daha kapsamlı ve bütünlük bir perspektifle ele alındığı takdirde yerine getirilmiş olmaktadır (Akkar, 2006: 35). İşte bu noktada çalışmanın konusu ve problemi belirlemektedir.

Bu çalışma ile Ankara’nın Keçiören ilçesinin Yükseltepe ve Şehit Kubilay mahallesinde, kentsel dönüşüm sürecinde inşa edilen konutlarda oturan bireylerin komşuluk ilişkilerini, akrabalık ilişkilerini, sosyal aktivitelerini, ekonomik harcamalarını ve sosyal hayatın olumlu veya olumsuz etkilenme yönünü, önceki yaşam ile sonraki yaşam arasındaki farklılaşmaları belirlemek konu edinilmiştir. Bu kapsamda, kentsel dönüşüm sürecinde bireylerin sosyo-kültürel yaşamlarında ortaya çıkan başlıca farklılaşmaları tespit etmek amaçlanmıştır.

2. Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Tarihsel Serüveni ve Müdahale Biçimleri

Türkiye’de kentsel yenileme ve dönüşüm uygulamalarının tarihsel arka planı, Türkiye’nin kendine özgü şartlarda gelişen kentleşme süreci analiz edilerek anlaşılabilir. Türkiye’deki kentleşme fenomeni, Batı tarzı sanayileşme, fabrikalaşma ve kapitalizmin paralelinde ortaya çıkan bir olgu değil, kendine özgü şartlarda gelişme göstermiştir (Sağlam, 2006: 37). Cumhuriyetle birlikte eşzamanlı olarak, modernleşme sürecinde köklü değişimler yaşayan Türkiye (Şahin, 2017: 160), 1950’ler den itibaren kitlesel göç ve hızlı bir kentleşme deneyimi yaşamış, toplumsal yapı ve kurumları etkileyen bir değişim sürecine girmiştir (Mardin, 1991: 236; Tekeli, 2014: 5-6). Kırsal

alandanda artan nüfus, tarımda modernizasyon ve makineleşme, toprağın miras yolu ile paylaşımı, toprak yetersizliği, iş gücü fazlalığı gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanan kırdan itici nedenler, kırsal alandan kentlere kitlesel göç hareketi başlatmıştır (Keleş, 1993: 47-48). Ayrıca, kentsel mekâna özgü sosyo-kültürel ve ekonomik imkanlar, eğitim, sağlık, eğlence, tüketim ve yüksek yaşam standardı gibi çok faktörlü nedenler, kitlesel göçü kentlere çekerken, ulaşım ve iletişim sahasındaki gelişmelere bağlı itici nedenler ise, bireysel ve toplumsal göç hareketini tetiklemiştir (Keleş, 1993: 49-52; Akyüz, 2007: 37-38). Kentlere akan kırsal nüfus, kentlerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel potasında eriyemediğinden ya da bütünleşemediğinden, göçmenler birçok sorunla karşılaşmıştır. Özellikle konut yetersizliği ve barınma ihtiyacının karşılanamaması ile ekonomik sebeplere bağlı faktörler, kentlerin dışladığı, kontrol edilemeyen karanlık bölgelerin (kaba kuvvet, saldırı, suç, çarpık yapılaşma, gecekondulaşma vb.) doğmasına neden olmuştur (Tatlıdil, 1992: 51-52). Böylece, kırdaki aşırı hareketlenme, köylü nüfusu büyük kentlerde ortaya çıkan gecekondulara fırlatmıştır. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir 1950'den sonra, yoğun gecekondu alanlarıyla kuşatılmaya başlamıştır (Mardin, 1991: 273).

Türkiye'de, 1945-1980'li yıllar arasında, yoğun ve yaygın bir gecekondulaşma süreci başlamıştır. Bu süreç, Türkiye'nin sosyo-ekonomisini, sosyo-kültürünü, siyasalını, toplumsal yapısını, örgütlenme biçimini, kentleşmesini ve fiziksel mekânın biçimlenmesini oldukça etkilemiştir. Gecekondulaşma, özellikle Ankara gibi büyük kentlerde, ilk olarak yoksulluk ve sefaletin sembolü olan barakalaşma biçiminde tezahür ederken, sonraları "mahalleleşme" ve "kente yerleşme" şeklinde gelişme göstermiştir. Siyasal açıdan "oy depoları" potansiyeline de sahip olan bu nüfus, 1966 yılında 775 sayılı gecekondu yasasının çıkmasında önemli bir role sahip olmuş ve gecekonduyun varlığını resmen ilan ettirmiştir. Kentler 1980'e kadar geçen sürede, teneke damlı, yetersiz altyapılı mahalle biçiminden, daha düzenli, yeşil ağırlıklı ve eskiye nazaran az yoğunluklu, altyapılı mahallelere doğru bir değişime sahne olmuştur (Şenyapılı, 2014: 341-342). Kentlerin söz konusu değişiminde "yap-satçı"lık önemli rol oynamaya başlamıştır. Kat kanunu ve kooperatifleşme ile yaygın bir apartmanlaşma süreci başlamıştır. 1980 sonrası dönemde, yeni bir kentsel dönüşüm süreci başlamış ve popülist modernitenin yerine, modernite dışı öğelerin hem siyasal alanda hem de kültürel alanda filizlenmeye başladığı, neoliberalleşmenin yaşandığı bir sürece girilmiştir. Artık kentlerin gelişimi, binaların tek tek eklenmesi suretiyle apartmanlaşma biçiminde değil, toplu konutlar biçiminde ve parsel bazında büyük parçaların eklenmesiyle meydana gelmiştir (Tekeli, 2014: 8-9). Bu dönemde artık, büyük ölçekli müteahhitlik ve inşaat şirketleri, ulusal ve uluslararası sermayedarlar, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ile büyükşehir ve ilçe belediyeleri, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi devlet kurumları etkin rol sahibi olmuştur (Erman, 2011: 179). Özellikle 2004'te Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi iş birliği çerçevesinde "Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu" kapsamında, Ankara'nın kuzey girişini kapsayan bölgesinde gecekondu yapılaşmasını ortadan kaldırmak, bölgenin fiziki ve çevre görünümünü iyileştirmek ve güzelleştirmek, daha sağlıklı bir yerleşim düzeni inşa etmek ve bölgenin kentsel yaşam düzeyini artırmak amacıyla, kentsel yenileme politikası uygulanmıştır (Yenice, 2014: 84). Kentsel dönüşüm uygulama politikalarının iki önemli fonksiyonel mekanizması, TOKİ ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığıdır. TOKİ, her ne kadar 1984 yılında kurulmuş olsa da fonksiyonel açıdan 2000'lere kadar atıl kalmış bir kamusal kurumdur ancak bu kurum 2002 sonrası, devletin inşaat sektöründe itici bir gücü haline gelmiştir (Suğur, 2014: 179-182).

2000'li yıllardan günümüze bakan dönemde, kamu yönetimi ve özel sektörün ortak çalışmasının hızlandığı, çok aktörlü ve çok sektörlü iş birliğine dayalı kentsel dönüşüm uygulamalarının yanı sıra, gönüllü kuruluşların ve toplumun farklı kesimlerinin, kentsel dönüşüm süreçlerine katıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaygın kullanılan kentsel dönüşüm uygulama müdahale biçimi, kentsel yenileme veya kentsel canlandırma (*urban regeneration*) şeklinde yapılmıştır (Akkar, 2006: 32). Söz konusu günümüze bakan dönemde, kentsel dönüşüm müdahale

biçimleri de farklılık göstermektedir. Radikal müdahale biçimi olan kentsel yenileme (*urban renewal*) stratejisi, İstanbul'da "Haliç Çevre Nazım İmar Planı" biçiminde uygulanırken, Ankara'da "Dikmen Vadisi Gecekondu Dönüşüm Projesi" ve "Portakal Çiçeği Vadisi Projesi" uygulamaları, sağlıklaştırma (*upgrading*) ve ıslah-imar (*improvement*) planı ve müdahale biçimi olarak uygulanmıştır. Sağlıklaştırma, alt yapısı yetersiz bir yerleşim yerinin, yeterli hale dönüştürülmesi iken, imar-ıslah uygulaması ise, yasal olmayan bir yerleşkenin yasal hale getirilmesi, gecekondu sahasını, düzenli konut stokuna dönüştürmeyi amaçlayan müdahale stratejileridir. Bu süreçte hem yerel yönetimler hem de özel sektör rol oynamaktadır. Bir başka müdahale biçimi ise, tarihi değeri olan bir alanın korunması (*conservation*) ve soylulaştırılması (*gentrification*) dır. Bu amaçla, tarihi alanlara yeni fonksiyonlar kazandırmak esastır. Ankara'da kale içi sosyo-ekonomik yapılaşma buna örnektir (Ataöv ve Osmay, 2007: 67-68). Son olarak, günümüzde, tüm kentlerimizi kapsayan yeni bir kentsel dönüşüm politikası geliştirilmiştir. Bu politika kapsamında, en kapsamlı kentsel dönüşüm yasası olan "2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" çıkartılarak, 7 milyon konut kentsel dönüşüm sürecine dahil edilmiştir (Suğur, 2014: 179-182).

3. YÖNTEM

Araştırmamız nicel yöntemeye dayalı bir saha çalışmasıdır. Sahadan nicel veriler toplanırken "tarama modeli" uygulanmıştır. Sosyal olgu ve olayları mevcut haliyle, objektif biçimde değiştirilmeden ortaya koymak, sosyolojik araştırmaların önemli bir kriteri olduğundan, araştırmamız tarama modeli (tasvir metodu) ile gerçekleştirilmiştir (Arslantürk, 2016:101).

3.1. Araştırma Evreni ve Örneklem

Ankara'nın Keçiören ilçesinin Yükseltepe mahallesi ile Şehit Kubilay mahallesinde, kentsel dönüşüm kapsamında inşa edilen konutlarda yaşayan bütün aileler, araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Yükseltepe ve Şehit Kubilay'da gecekondu yapılarının yıkılarak, yerine kentsel dönüşüm kapsamında konutların, binaların yapılması ve bu binalarda yaşayanların çoğunun önceki hayatları gecekondu hayatı olması fakat şu an kentsel dönüşüm sürecinde yapılan binalarda yaşıyor olmaları bakımından, araştırma evreni ve sahası olarak seçilmiştir.

Örneklem ise, belli bir evrenden, belirli kriterlere göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük bir küme (Karasar, 2012: 110) olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, saha araştırmamızda örnekleme tekniği olarak, olasılığa dayalı örnekleme tekniklerinden, sistematik örnekleme tekniği uygulanmıştır (Aksoy vd., 2018: 148-149). Örneklemin ana kitleden çıkartılması aşamasında ise, göz yumulacak yanılğı payının ve amaçlanan güven düzeyinin belirlenmesinde örneklemin ana kitleyi %5 hata payı ve %95 güven düzeyi ile temsil yeteneğine sahip olması baz alınmıştır.

Şehit Kubilay mahallesi toplam nüfusu 32.570, toplam hane sayısı ise 11.875'tir. Yükseltepe toplam nüfus sayısı 22.239, hane sayısı ise, 7.400 olarak, veriler her iki mahalle muhtarlığından (25.9.2019) ile (6.2.2020) tarihinde alınmıştır. İki mahallenin toplam hane sayısı, 19.275 olarak saptanmıştır. Bu durumda, 19.275 birimlik bir anakitleden 377 birimlik bir örneklem elde edilmiştir. Kura aralığını hesapladığımızda, $19.275/377=51$ aralığı elde edilmiştir. Buna göre, mahalle haneleri içinde her 51. birim, (hane, daire, ev, konut olarak) bizim çalışma birimimiz olmuştur. Uygulama aşamasındaki hataları minimum düzeye indirmek için örneklem hacmi 405 haneye çıkarılmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma, kuramsal ve uygulamalı olmak üzere iki aşamalı olarak şekillenmiştir. Kuramsal çerçevenin oluşturulmasında, verilere doğrudan ulaşım kolaylığı sağladığından dolayı, dokümantasyon tekniğine başvurulmuştur. Araştırmamızın uygulama kısmı, “tarama metodu”nun ikinci evresi olan, verileri toplama evresidir. Bu aşamada veriler, tüm evren yerine, seçilen örneklerden toplanmaktadır. Bu işlemde, tarama metodunun veri toplama tekniklerinden anket tekniği uygulanabilmektedir (Arslantürk, 2016: 116). Bu bağlamda, araştırmamız ile ilgili verilerin toplanması için, tarama metodunun veri toplama tekniklerinden olan, araştırmacının yönettiği yüz yüze anket tekniği uygulanmıştır. Anket tekniği seçiminde, bu tekniğin, uygulama kolaylığı ve katılımcılara rahat cevaplama imkânı sağlaması gibi niteliklere sahip olması etkili olmuştur. Uzman görüşleri çerçevesinde araştırma desenine uygun soru türü ve yanıtlama biçimi oluşturulmuş, araştırmanın amacına, kapsamına uygun olarak anket formu geliştirilmiştir. Anketin sahada uygulanma tarihi ise, Temmuz 2020 ile Aralık 2020 arasını kapsamaktadır.

3.3. Verilerinin Analizi

Saha çalışmasında elde edilen verilerin çözümlenmesinde, bilgisayar ortamında IBM SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Araştırma verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler yüzdelik olarak değerlendirilmiştir.

3.4. Araştırma Etiği

Bu akademik çalışma yayın ve araştırma etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Akademik araştırma ilke ve kurallarına riayet edilmiştir. Çalışmada faydalanılan kaynaklar kaynakçada usulüne uygun olarak gösterilmiştir. Bu çalışma için, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurul Başkanlığının 24.02.2020 tarih ve 46 sayılı kararı ile izin alınmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Komşularla Görüşme Sıklığı

Komşular arası görüşme sıklığı, komşuların haberleşme, yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinde işlevsel olmaktadır. Sosyal hayatın işleyiş seyrinde komşuluk, yardımlaşma ve güven ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, boş zaman aktiviteleri gerçekleştirme, yeni mekanlara alışma, birlikte iş yapma ve sosyo-kültürel aktiviteler gerçekleştirme gibi, birçok yönden kültürel ihtiyaçları karşılama fonksiyonuna sahiptir. Bununla beraber, toplumsal yaşamda sosyal bütünleşme ve uyum sağlayan temel sosyo-kültürel değerlerin içselleştirilmesinde etkin rol oynadığını söyleyebiliriz.

Söz konusu fonksiyonlarla beraber, değişen dünya şartları neticesinde komşuların birbirleriyle irtibat sıklığı ve ilişkileri de değişim gösterebilmektedir. Özellikle gecekondular bölgesinin, kentsel dönüşüm süreciyle birlikte, değişen fiziki mekânın yanı sıra komşuluk ilişkileri ve irtibat sıklığı da değişebilmektedir. Çünkü kentleşme dinamiğinin göstergelerinden birisi de kentte yaşayan bireylerin sosyo-kültürel davranışlarında, kentsel yaşama özgü davranış biçimi sergilemesidir. Geleneksel-kırsal yaşam biçiminden gelen ya da gecekondulu davranış kalıplarına sahip olan bireylerin, kentsel dönüşüm uygulama politikaları ve stratejileri neticesinde değişen mekanla birlikte, bireylerin sosyal ilişkilerinde değişim yaşaması ve kentlilere özgü davranış örüntüleri sergilemesi, yani kentleşen mekanlarda yüz yüze samimi birincil ilişkiler yerini, daha resmi ve sınırlı ilişkilere bırakması söz konusudur.

Bu temelde, saha çalışması kapsamında, katılımcılara şu an yaşadıkları konut ile önceki oturdukları konutta komşularıyla görüşme sıklıkları sorulmuş ve elde edilen yanıtlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Komşuya Gitme Sıklığına Ait Tanımlayıcı İstatistikleri

Sıklık İfadeleri	Şu an komşuya gitme sıklığı		Daha önce komşuya gitme sıklığı	
	N	%	N	%
Hiç gitmem	163	40.2	91	22.5
Ara sıra giderim	187	46.2	200	49.4
Sık giderim	55	13.6	114	28.1
Toplam	405	100.0	405	100.0

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcılara yöneltilen “Şu an komşularınıza ne sıklıkla misafirlğe gidersiniz?” ile “Daha önce komşularınıza ne sıklıkla misafirlğe giderdiniz?” ifadelerinden, daha önce yaşadığı konutta komşulara “hiç gitmem” diyenlerin oranı %22.5 iken, şu anda oturulan konutta komşulara “hiç gitmem” diyenlerin oranı %40.2 olarak saptanmıştır. Önceki oturulan yerde “ara sıra giderim” diyenlerin oranı %45.9 iken, şu anda kaldığı yerde, komşulara “ara sıra giderim” diyenlerin oranı %43.2 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların %28.1’i önceki yaşanan yerde komşulara “sık giderim” yanıtını verirken, şu anda oturulan yerde, %13.6’sı “sık giderim” şeklinde yanıtladığı, nicel verilerden görülmektedir.

Elde edilen nicel değerlere göre, genel olarak incelediğimizde, katılımcıların önceki yaşadığı konutlarda, komşularıyla görüşme sıklığı yüksek düzeyde iken, yeni inşa edilen konutlarda komşularıyla görüşme sıklığı düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Özellikle, komşulara sık giderim diyen katılımcıların, yeni konutlara yerleştikten sonra, komşuluk irtibatında yarı yarıya bir düşüş yaşanmıştır. Diğer taraftan, önceki yaşadığım konutta komşulara hiç gitmem diyenlerin oranı %22.5’iken, yeni konuta yerleştikten sonra bu oran %40.2’ye yükselmiştir. Elbette yeni inşa edilen konutlarda komşuluk ilişkilerinin azalmasına yol açacak birçok faktör söz konusudur. Özellikle, araştırma sahamız önceki yıllarda gecekodu bölgesi olması (şu anda sayıları az da olsa gecekodu yapıları hala mevcuttur) ve gecekodulu halkın yaşam tarzını yansıtmaması, aynı zamanda kent sınırlarının dışında, kent ile kırsal bölge arasında bir yer olması sonucu, bireylerin önceki davranış biçimi daha çok yüz yüze, samimi birincil ilişkilere sahip bir komşuluk ilişkileri ve davranış örüntüleri yansıtmakta iken, ancak yeni inşa edilen konutlarla ve değişen fiziki mekanla birlikte kentle bütünleşme neticesinde, sosyal yaşam daha çok resmi, ikincil ilişkilere ve kentli davranış biçimine yerini bıraktığını söyleyebiliriz. Çünkü, gecekodu ve geleneksel mahalle görüntüsü, kentsel dönüşüm sürecinde kentle bütünleşerek kentin bir parçası olmuştur.

Araştırma sahamızın önceki toplum yapısı, Mübeccel Kıray’ın ifade ettiği gibi, “ara form” ya da “tampon mekanizma” özelliği göstermektedir. Bu konuda Kıray, kentlerdeki uyumsuzluk ve çatışma sorununu analiz ederken, toplumsal düzensizlik ve “bozuk işlevler”e karşın “tampon kurumlar” kavramını kullanmaktadır (Kıray, 2000: 20). Bu mekanizmalar, kırsal ile kentsel olanın arasında bir denge oluşturmaktadır ve bu denge mekanizmalarından birisi gecekodu olgusudur (Tekeli, 2000: 30). Tampon mekanizmaların işlevi, geleneksel toplum tipinden, modern kent toplumuna geçerken, toplumsal çözölmeyi engellemekte ve buhransız bir geçiş sağlamaktadır. Özellikle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kentleşme sürecinde, toplumsal yapının çeşitli yönlerini birbirine bağlayan bu mekanizmalar, bütünü bir parçası olarak işlev görmek ve toplumsal değişimi dengede tutmaktadır (Kongar, 2000: 294-295).

Araştırma sahamız, kentsel dönüşüm politikaları kapsamında gelişme gösterdiğinden, söz konusu “tampon mekanizma” özelliğini yitirerek, kente uyum ve bütünleşme sürecini yaşamaktadır. Dolayısıyla, kentlileşen bireyler, kente özgü yaşam tarzını içselleştirmeye başladığı için, sosyal davranış biçimi resmi, ikincil ilişkilere göre şekillenmekte ve komşuluk ilişkileri ve irtibat sıklığı da

kentsel yaşam tarzını yansıtan resmi ilişkilere göre değişim göstermekte olduğunu söyleyebiliriz. Kentsel dönüşümün komşuluk ilişkilerinde zayıflamaya neden olduğu konusunda benzer bir çalışmayı, Korkma (2016: 84-94), Alipaşa ve TOKİ konutları bölgesinde gerçekleştirmiştir. Elde ettiği bulgulara göre, katılımcıların %51'nin komşuluk ilişkilerinin zayıfladığını, %37 sinin zayıflamadığını ve %7 sinin ise, her iki durumu da kapsadığını ifade etmiştir. Benzer şekilde, Akbaba (2019: 126) da çalışmasında komşularla görüşme sıklığının, oldukça yüksek oranda olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir.

4.2. Akrabalarla Görüşme Sıklığı

Kentsel dönüşüm süreciyle meydana gelen mekânın dönüşümü, sosyal yaşamda bireylerin akrabalarla görüşme sıklığını ve buna bağlı akrabalık ilişkilerini etkilemesi mümkündür. Fiziki mekânın değişimi, sosyo-kültürel yaşam tarzının kapsamlı bir dönüşümüne neden olabilmektedir. Fiziki mekânda meydana gelen farklılaşma, sosyal mekânı etkilemekte, sonrasında sosyal mekânda üretilen kültürel kalıplar farklılaşmakta ve nihayetinde toplumsal yapıya kadar bir dizi değişimin nedeni olabilmektedir (Çelik, 2013: 129). Böylece, toplumsal yapının birçok kurumları gibi aile bağları içerisinde de akrabalık ilişkileri ve birbirleriyle irtibat sıklığı gibi durumlar, bu değişimden etkilenebilmektedir.

Söz konusu değişimin temel nedenlerinden biri, kentsel yenileme ve dönüşümle birlikte, kente özgü bir yaşam biçimi ve ona göre davranış kalıplarının ortaya çıkmasıdır denilebilir. Çünkü, kentsel dönüşüm sürecinde, gecekondular hayatını terk eden toplum kentleşerek kentle bütünleşmekte ve kente özgü davranış örüntüleri sergilemeye başlamaktadır. Böylece, kentle uyum sağlayan ve bütünleşen bölgelerin sakinleri, kentsel mekanla kurduğu sık temas sonucunda, geleneksel değerleri kaybolmakta, akrabalar arası görüşme sıklığı ve ilişkiler çözülmeye başlamaktadır (İlbars, 1972: 205). Akrabalar arası bu tarz bir çözüme ve ziyaret sıklığındaki farklılaşma, araştırma sahamızda da irdelenmiş olup, konuyla ilgili elde edilen sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Akrabalarıyla Görüşme Sıklığına Ait Tanımlayıcı İstatistikleri

Sıklık İfadeleri	Şu an akrabalara gitme sıklığı		Daha önce akrabalara gitme sıklığı	
	N	%	N	%
Haftada bir	48	12.1	65	16.4
İki haftada bir	52	13.1	59	14.9
Ayda bir	142	35.9	122	30.8
Düğün, bayram, taziye vb. durumlarda	154	38.9	150	37.9
Toplam	396	100.0	396	100.0

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcılara kentsel dönüşüm öncesine ait konutlarda ve yeni inşa edilen konutlarda yapılan akraba ziyaret sıklıkları sorulmuştur. “Şu an akrabalara gitme sıklığı” ile “Daha önce akrabalara gitme sıklığı” sorularına yanıt veren katılımcılardan, şu anda oturdukları yerde “haftada bir” akrabalarına giderim diyenlerin oranı %12.1 iken, daha önce akrabalarına giderim diyenlerin oranı %16.4 olduğu görülmektedir. Şu anda akrabalarına “iki haftada bir” giderim diyenlerin oranı %13.1 iken, daha önce akrabalarına giderim diyenlerin oranı %14.9 olarak tespit edilmiştir. Akrabalarına şu anda “ayda bir” giderim diyen katılımcıların oranı %35.9 iken, daha önce akrabalarına giderim diyenlerin oranı %30.8 olarak saptanmıştır. Şu anda akrabalarına “düğün, bayram, taziye vb. durumlarda” giderim diyen katılımcıların oranı %38.9 iken, daha önce

akrabalarına giderim diyenlerin oranı %37.9 olarak tespit edilmiştir. En yüksek düzeyde akraba ziyaret sıklığı, bayramlarda, taziyelerde, düğünlerde vb. zamanlarda yapıldığı tespit edilmiştir.

Akrabalarla görüşme sıklığını genel olarak incelediğimizde, bireylerin önceki yaşamında haftada bir ve iki haftada bir akraba ziyaretleri, şu anki yaşamlarına göre daha sık yaşanırken, ayda bir ve daha uzun zamanlarda yaşanan akraba ziyaretleri ise, şu anki yaşamında daha sık yaşandığı görülmektedir. Yine bu durumun, kente özgü yaşam biçiminin içselleştirilmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Bu konuda benzer bir çalışma, Ergun (2011: 262), tarafından yapılmış olup, akrabalar arası görüşme sıklığı diğer zamanlara oranla, daha çok ayda bir ya da senede birkaç kez yaşandığı sonucu elde etmiştir. Bu bulguların, araştırmamızdaki bulgularla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

4.3. Yaşanılan Konutun Sosyal Hayata Etkisi ve Nedensel Faktörleri

Kentsel ortamın karmaşık düzleminde birey, beden ve bilinçten meydana gelen bir bütünselliğe sahiptir. Bireyin bedeni biyolojik doğayla, bilinci ise psikolojik ve sosyolojik doğayla, ya da değerlerle ilişki halindedir. Bireysel bilinç içgüdüler, davranışlar, istekler ve eğilimler iken, kolektif bilinç ekonomi, ahlak, din, dil, sanat, teknik, örf ve âdet gibi kolektif olgularla ilişkilidir. Kolektif olaylar ise iki boyutludur. Bir boyutu, içsel dünyamızda olan ancak içe bakış yöntemiyle kavranan bilinç hallerinden oluşurken, diğer boyutu bedenimizden başlayarak taş, toprağa, bitkiye, hayvana kadar etkisi olan boyutundan oluşmaktadır. Bu ikinci boyutu, duyu organlarımızla ve nesnel yöntemle gözleyebiliriz. Buna göre, binalar, konutlar, camiler, kiliseler, okullar, hastaneler, mağazalar, yollar, taşıtlar, endüstriyel yapılar ve tarım ürünleri gibi kültürel gelişmeler, kolektif bilincin dışsallaşmış, nesnelleşmiş, maddeleşmiş birer çıktısı, birer ürünü olmakta ve kolektif bilincin inşa ettiği değerler tarafından anlam kazanarak, sosyal hayatın malı ve aynası olmaktadır (Köseihal, 1967: 175-178).

Bu bağlamda, kentsel mekânda inşa edilen bir konut, cami veya herhangi bir yapı, yapılış bakımından taş, kum ve demir gibi malzemelerden oluşabilir ancak insan bilincinin inşa ettiği çeşitli değerler tarafından anlam kazanarak, onların izini, damgasını taşımakta ve çimento yığını olmaktan çıkıp toplumun malı olmaktadır. İşte toplumun bu somut bütünselliği, birçok olay ve olguların, öğelerin, örgütlerin, değerlerin karşılıklı etkileşiminden meydana gelmekte, hareketli ve dinamik bir denge oluşturmaktadır. Buna göre sosyal hayat içindeki birçok olay ve öge hem değişken hem de fonksiyon olarak incelenebilmektedir. Dolayısıyla, konut olayı, sosyal hayat içinde birçok öğeden, olaydan biri olduğuna göre, birçok olay, olgu ve değerlerden etkilenebileceği gibi, konutun da sosyal yapı içindeki birçok birime etkisi bulunabilmektedir (Köseihal, 1967: 179-180). Bu bakımdan, kentsel mekânda konutların, donanımsal nitelikleri, bireyin toplum içindeki yaşama biçimini ve sosyal hayatını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle, konutların tipi, büyüklüğü, niteliği, donanımı ve buna bağlı beklentileri karşılama, mevkice bireyin sosyal yaşamına uygun ve konum bakımından ideal yerde bulunması, sosyal hayata etkisi kaçınılmaz olmaktadır (Sencer, 1967: 200-202). Araştırmamızda, konutun söz konusu sosyal hayatı olumlu-olumsuz etkileyen yönleri araştırılmış olup, elde edilen istatistiksel bulgular Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Yaşanılan Konutun Önceki Konuta Göre Sosyal Hayatı Etkileme Yönüne Ait Tanımlayıcı İstatistikleri

Konutun sosyal hayatı etkileme yönü	İstatistiksel değerler	
	N	%
Olumlu yönde etkiliyor	248	61.2
Olumsuz yönde etkiliyor	118	29.1
Kararsızım	39	9.6
Toplam	405	100.0

Tablo 3 incelendiğinde, oturlan konut sosyal hayatı olumlu yönde etkiliyor yanıtını veren katılımcıların oranı %61.2 iken, olumsuz yönde etkiliyor yanıtını verenlerin oranı %29.1 ve kararsızım diyenlerin oranı ise %9.6 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, katılımcıların büyük çoğunluğunun, oturlan konutun sosyal hayatlarına olumlu yönde etkisinin olduğu ve konuttan memnun kaldıklarını belirtmiştir. Konuttan memnuniyet nedenleri Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4: Yaşanılan Konutun Sosyal Hayatı Olumlu Yönde Etkisine Ait Tanımlayıcı İstatistikleri

Konutun olumlu etkileme nedenleri	İstatistiksel değerler	
	N	%
Konum olarak olumlu yönde etkiliyor	26	10.0
Çevresel açıdan olumlu yönde etkiliyor	5	1.9
Sosyal donatı açısından olumlu yönde etkiliyor	85	32.7
Sosyal ilişkiler açısından olumlu yönde etkiliyor	50	19.2
Fark yok, sosyal hayatımı olumlu yönde etkilemeye devam ediyor	94	36.2
Toplam	260	100.0

Tablo 4 incelendiğinde, oturlan konutun sosyal hayatı olumlu yönde etkileyen nedenleri arasında, “Sosyal donatı açısından olumlu yönde etkiliyor” diyenlerin oranı %32.7, “Sosyal ilişkiler açısından olumlu yönde etkiliyor” diyenlerin oranı %19.2, “Konum olarak olumlu yönde etkiliyor” diyenlerin oranı %10.0, “Çevresel açıdan olumlu yönde etkiliyor” diyenlerin oranı %1.9 ve “Fark yok” diyenlerin oranı %36.2 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, en yüksek katılımcı oranı, önceki yaşam tarzı ile şu andaki yaşam tarzının, etkilenme bakımından benzer olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında, önem sırası bakımından birinci olarak sosyal donatı açısından katılımcılar olumlu etkilendikleri, ikinci olarak sosyal ilişkiler açısından, üçüncü olarak konum açısından ve son olarak çevresel açıdan olumlu yönde etkilendikleri görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, %32.7 oranında katılımcı, yaşadığı konutun sosyal donatısının (doğal gaz, su tesisatı, yalıtım, internet, asansör, otopark, çocuk parkı gibi donanımlar) yeterli olması ve sosyal yaşam beklentilerine cevap verebilmesi açısından olumlu yönde etkilendiğini belirtmiştir. Bu durumda, katılımcıların yaşadığı daha önceki gecekondü yapılarının sosyal donanım eksikliği ile şu anda yaşadığı kentsel dönüşüm konutlarının sosyal hayatlarına donanım yönünden etkisi arasındaki ilişkiye baktığımızda, kentsel dönüşüm konutları sosyal donatı bakımından, katılımcıların lehinde olduğunu söyleyebiliriz.

Kentsel dönüşüm süreci ile katılımcıların sosyal ilişkileri arasında %19.2 oranında, sosyal ilişkiler lehinde olumlu yönde etki yaşanmıştır. Katılımcılara, önceki yaşadığı konuta göre şu anda yaşadığı konutun, sosyal ilişkiler (komşuluk ilişkisi, komşuların kültürel seviyesi, sıcakkanlılık ve yardımlaşma, birlik ve beraberlik duygusu, akşam yürüyüşleri, gezmeler, bayramlaşmalar vb. ilişkiler) bakımından olumlu yönde etkisinin yaşanması, kentsel dönüşümün sosyal ilişkiler bakımından olumlu yönü olduğunu söylemek mümkündür.

Kentsel dönüşüm süreci ile birlikte, katılımcıların konum olarak bulunduğu yer %10.0 oranında olumlu karşılanmıştır. Katılımcılara, konum olarak (akraba ve arkadaş çevresine yakınlığı, alışveriş mağazalarına, marketlere, okula, camiye ulaşım gibi noktalara yakınlığı) olumlu etki yaptığı görülmektedir. Bu durumun, katılımcıların kentleşme ve kentlileşmeye olumlu etkisinin olduğunu da söylemek mümkündür.

Bununla beraber, yaşanılan konutun bireylerin sosyal hayatına olumsuz etkilerinin de olduğunu, nicel verilerden görmekteyiz. Bu bağlamda, konutun sosyal hayatı olumsuz yönde etkileme nedenleri ve istatistiksel analiz sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Yaşanılan Konutun Sosyal Hayatı Olumsuz Yönde Etkisine Ait Tanımlayıcı İstatistikleri

Konutun olumsuz etkileme nedenleri	İstatistiksel değerler	
	N	%
Konum olarak olumsuz etkiliyor	18	12.2
Çevresel sorunlar açısından olumsuz yönde etkiliyor	17	11.6
Sosyal donatının eksikliği nedeniyle olumsuz etkiliyor	26	17.7
Sosyal ilişkiler açısından olumsuz yönde etkiliyor	50	34.0
Bina ve evim, yapısal özellikler açısından yetersiz olduğu için olumsuz etkiliyor	26	17.7
Ekonomik açıdan olumsuz etkiliyor	3	2.0
Fark yok, olumsuz etkilemeye devam ediyor	7	4.8
Toplam	147	100.0

Tablo 5'e göre, oturlan konutun sosyal hayatı olumsuz yönde etkileyen nedenleri arasında, "Sosyal ilişkiler açısından olumsuz yönde etkiliyor" diyenlerin oranı %34.0, "Sosyal donatının eksikliği nedeniyle, olumsuz etkiliyor" diyenler ile "Bina ve evim, yapısal özellikler açısından yetersiz olduğu için olumsuz etkiliyor" diyenlerin oranı %17.7, "Konum olarak olumsuz etkiliyor" diyenlerin oranı %12.2, "Çevresel sorunlar açısından olumsuz yönde etkiliyor" diyenlerin oranı %11.6, "Ekonomik açıdan olumsuz etkiliyor" diyenlerin oranı %2.0, "Fark yok, olumsuz devam ediyor" diyenlerin oranı %4.8 olarak belirlenmiştir.

Bu sonuçlara göre, oturlan konutun, sosyal hayatı olumsuz yönde etkileme nedenleri arasında, sosyal ilişkiler (binadaki bireylerin gürültülü, birbirine duyarsız, soğuk, mesafeli olmaları ve komşuluk ilişkileri zayıf gibi nedenler) olduğunu söyleyen katılımcıların oranı %34.0 olarak, diğerlerine göre daha fazla bulunmuştur. Buna göre, katılımcıların daha önceki yaşadığı sıcak ve samimi sosyal ilişki biçimini şu an yaşadığı konutlarda bulamadıkları anlamını çıkarabiliriz.

Kentsel dönüşüm sürecinde inşa edilen konutların, sosyal donanım ve yapısal özellikler açısından yetersiz olduğu için olumsuz etkilediğini söyleyen katılımcıların oranı %17.7 olduğu görülmektedir. Bu durumda, konutun sosyal donanım ve yapısal özellikler (yürüyüş alanları, parklar, spor düzenekleri, eğlence ve kültürel yapıların eksikliği gibi sosyal donanım eksikliği ile yapısal özellikler bakımından odaların yetersiz ve küçük olması nedeniyle misafir ağırlayamama, güvenlik zafiyeti gibi eksiklikler) açısından, konutun bireylere olumsuz etki yaptığı görülmektedir. Bu konuda, Kıratlı (2022: 80-82) tarafından yapılan çalışmada benzer sorunların yaşandığı belirtilmiştir. Kentsel dönüşüm konutlarının söz konusu yetersizlikleri, kentsel dönüşüm uygulama politikaları ve stratejileri kapsamında dikkate alınması gerektiği önem arz etmektedir. Çünkü, kentsel dönüşüm sürecinde yapılan konutların, katılımcıların bu beklentilerini tam olarak karşılayamadığı söylenebilir.

Kentsel dönüşüm sürecinde inşa edilen konutlar, konum olarak ve çevresel sorunlar (ulaşım ve iletişim eksikliği, sıkışık dip dibe binaların olumsuz etkisi, kapalı ve boğucu bir ortam, çevresel düzenden yoksun ve bakımsız, alt yapı sorunları ile yeşil alanların eksikliği gibi nedenler) bakımından %12.2 ve %11.6 oranında katılımcının olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Bu sorunun kentleşme ve kentlileşmeye olumsuz etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Kıray (2007: 21) konu ile ilgili bir durumu açıklarken, kente akın eden nüfusun gecekondulaşma sürecinden sonra, modern kente özgü yaşam biçimi ve tabakalaşma düzenine giremeyen bireylerin tam olarak kentli olamadıklarını fakat köylü olarak da kalamadıklarını, marjinal bir yaşam biçimi sürdürdüklerini ifade etmiştir.

Kentsel dönüşüm konutlarının, bireylerin ekonomik hayatına olumsuz etkisinin olduğunu söyleyen katılımcılar %2.0 oranında belirlenmiştir. Bazı ekonomik giderler (kira, ortak gider vb.), katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarını olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.

Bireylerin önceki yaşadığı konutta ortak gider olmaması ya da düşük kirada kalıyor olması, onları ekonomik açıdan olumlu etkileyebilmektedir. Ancak, çok dairesli yüksek binaların ortak giderleri ve kira miktarları oldukça yüksek olabilmektedir. Hatta önceki yaşanan evin kirası, şu anda yaşanan konutun ortak giderine denk gelebilmekte ve bireyleri ekonomik yönden olumsuz etkileyebilmektedir.

4.4. Sosyo-ekonomik Yaşam Düzeyine Göre Aylık Geliri Harcama Yeri

Sosyal sistemi meydana getiren toplumsal yapıların, önemli ölçüde ekonomi kurumundan etkilendiğini söyleyebiliriz. Öyle ki, ekonomide meydana gelen değişiklikler siyaset, aile, eğitim, kültür ve din gibi kurumları önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bunu bireysel düzlemde irdelediğimizde, bireylerin eşyaya karışı duyduğu ilgi ve istek, ekonomi ve üretim hayatı ile ilişkili olduğu görülmektedir (Taplamacıoğlu, 1969: 33-35).

Ekonomik gelir ise, bireye veya topluluğa emek hizmeti karşılığında, periyodik şekilde akıp gelen para birimini veya benzer birimlerin akımını ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna, belirli bir zaman şeridi üzerinde periyodik olarak vücut bulan bir satın alma kuvveti de denilebilir (Eke, 1980: 101). Diğer taraftan bireyler, varlığını sürdürme içgüdüleri ile çeşitli ihtiyaçlarını karşılama eğilimindedir. Bu bakımdan ekonomik gelir, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada fonksiyoneldir. Ancak, diğer canlı varlıklardan farklı olarak insan ihtiyaçları, varlığını devam ettirme, neslini sürdürme ve korunma içgüdülerinin dışında çeşitli sosyal, kültürel ve psikolojik durumların etkisi altında kalabilmektedir. Sosyal varlığın söz konusu farklılığı, kent toplumunda çeşitli ihtiyaçların tatmin edilebileceği sayıda farklı hedeflerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Yani bireylerin ulaşmak istediği hedefler, onun sosyal, kültürel ve psikolojik ihtiyaçlarına göre değişebilmektedir (Eke, 1980: 101-103). Yeme-içme, giyinme, barınma, ulaşım, eğitim ve boş zaman geçirme gibi ihtiyaçların tatmin şekli ve toplumun tabii çevresinin imkanları, bireyin sahip olduğu ekonomik gelir düzeyine göre farklılaşabilmektedir. Buna göre, kentsel ortamda her birey, aynı yaşam tarzını göstermeyebilir. Demografik farklılaşma, sosyal tabakalaşmaya ve diğer statü organizasyonlarına göre değişiklikler göstermesi bu konunun en belirgin özelliklerindedir. Bunun için, tabakalaşmış bir toplumun muhtelif tabakalarına mensup bireyleri, farklı konutlarda oturabilmekte, farklı giyim ve gıda maddelerine sahip olabilmekte ve boş vakitlerini değişik şekillerde değerlendirebilmektedir. Dolayısıyla ekonomik gelir olgusunun, bireyler arasındaki münasebetleri düzenleme fonksiyonu statü ve prestij eksenli oluşu, özellikle göze çarpan bir durumdur (Kıray, 2006: 77). Bu durumda, sosyal yapıyı oluşturan aile, eğitim, sağlık vb. kurumlar, ekonomi ile yakından ilişkili olduğu gibi, bireylerin sahip olduğu ekonomik düzey, onların sosyo-kültürel yaşamını belirlemede işlevsel olduğu söylenebilir.

Bu kapsamda, araştırmamızda katılımcıların sahip oldukları ekonomik gelire göre yaşadığı konutta ve önceki konutta öncelikli harcama yerleri sorulmuş olup, elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Aylık Toplam Geliri Şu anki ve Önceki Konutta Harcama Yerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Aylık geliri harcama yerleri	Şu an aylık geliri harcama değerleri		Daha önceki aylık geliri harcama değerleri	
	N	%	N	%
Gıda ürünleri	193	47.7	188	47.1
Ev kirası	79	19.5	146	36.6
Ev taksiti	52	12.8	13	3.3
Eğlence	1	0.2	4	1.0
Çocuklar için	7	1.7	1	0.3
Araba taksiti	5	1.2	-	-
Haberleşme (İnternet, telefon)	11	2.7	9	2.3
Ulaşım	1	0.2	2	0.5
Eğitim	5	1.2	6	1.5
Giyim-kuşam	6	1.5	1	0.3
Ev eşyaları	3	0.7	1	0.3
Kişisel gelişim	2	0.5	-	-
Fatura*	40	9.9	28	7.0
Toplam	405	100.0	399	100.0

*Fatura: Elektrik, su, doğalgaz ve ortak giderler.

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların genel olarak şu an aylık toplam gelirlerinin büyük bir kısmını gıda harcamalarına ayırdıkları görülmektedir. Katılımcıların sahip olduğu ekonomik geliri incelediğimizde sırasıyla, gıda ürünleri %47.7, ev kirası %19.5, ev taksitleri %12.8, faturalar (elektrik, su, doğalgaz ve ortak gider) %9.9, haberleşme (internet, telefon) %2.7, çocuklar için %1.7, giyim-kuşam %1.5, eğitim %1.2 oranında olduğu ve sonrasında diğer harcamalar bu oranları takip ettiği görülmektedir. Bununla beraber, daha önce yaşanan yerde ise aylık toplam geliri öncelikli harcama yeri %47.1 gıda ürünleri, %36.6 ev kirası, %7.0 faturalar, %3.3 ev taksitleri, %2.3 haberleşme, %1.5 eğitim ve diğer harcama yerleri olmuştur.

Katılımcıların aylık geliri harcama yerleri incelendiğinde, aylık geliri en fazla gıda ürünleri etkilediği görülmektedir. Bu durum yaşadığımız ülkenin tarım toplumundan ziyade tüketim toplumu izlenimini vermektedir. Kentleşmenin aşırı yaygınlaşması ve tarımsal faaliyetlerin oldukça azalmasıyla dışa bağımlı bir sürece gidildiği söylenebilir. Bireylerin ekonomik gelirlerini, önceki yaşamlarında ev kirasına daha çok harcadığını görmekteyiz. Bunun nedeni, kentsel dönüşüm sürecinde yeni inşa edilen konutlardan satın alınması ve konut kirası yerine konut taksitlerinin ödenmeye başlaması olarak düşünülebilir. Ayrıca, araba taksitleri, giyim-kuşam ve ev eşyalarına yapılan harcamalar, önceki yaşama göre daha da arttığı görülmektedir. Özet olarak, kentsel dönüşüm süreci ile beraber ekonomik harcamaların da sosyal yaşam biçimi kapsamında farklılık gösterdiği söylenebilir.

4.5. Boş Zamanlarda Yapılan Sosyal Aktiviteler

Boş zaman (*leisure time*) kavramı, genel olarak, bireyin iş hayatındaki zorunlu çalışma durumu gibi rutin etkinlikleri bırakarak, onun yerine, oldukça hoşuna giden zevkli etkinlikler, kültürel aktiviteler, kişisel gelişim gibi birçok faaliyetlere yönelmesidir (Marshall, 2005: 682-683).

Boş zaman olgusunun tarihi, insanlık tarihiyle paralel bir seyir gösterdiğini söylemek mümkün ise de ancak özerk, bağımsız bir yaşam alanı olarak algılanmasının tarihi, modern döneme tekabül etmektedir denilebilir. Sanayileşme ile birlikte değişen toplumsal ve kültürel hayat, kendi içinde özerk yaşam alanları ortaya çıkarmıştır. Modern dönemin çalışma (*work*) şartları, zorunlu, örgütlü, kuralcı, eşgüdümlü ve ritüel bir kurguya dönüşmesi, zorunlu çalışma/iş dışı alanın da endüstrinin egemen ilkeleri doğrultusunda ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Endüstriyalizmin egemenliği altında boş zaman, bazen çalışmanın yeniden üretimi için gerekli

sınırlı kullanımı olan bir alan iken, bazen eğlenme, dinlenme, hayattan zevk alma alanı ya da bireylerin kendilerini ifade etme, benliklerini kurma, sosyo-kültürel kimliklerini inşa etme vb. amaçlara hizmet edici bir işlevi de yerine getirebilmektedir (Aytaç, 2002: 232, 257). Dolayısıyla, iş zamanı dışında kalan ve özgürlük alanında yapılan sosyal aktivite, aktörlerine tazelenme, özgürlük, seçim yapma ve kendi kaderini tayin etme iradesini kazandırmakla birlikte, sosyal çevreyi güçlendirme, toplumsal bütünleşmeyi artırma, sosyal düzen ve toplumu geliştirme durumlarında işlevsel olduğu söylenebilir (Rojek, 1997:385).

Böylece boş zaman, bireyleri daha müreffeh bir hayata hazırlama ve kişiliğini inşa etme durumları için bir fırsat oluşturmaktadır. Ancak bireylerin bu fırsatı en değerli, en yararlı biçimde değerlendirmesi, onların ilgi, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve sosyal yaşam durumlarına bağlı değişebilmektedir. Boş zamanın değersiz olarak geçirilmesi, sağlığın bozulmasına, aile hayatının aksamasına neden olabilmektedir (Tezcan, 1985: 312-313). Özellikle, boş zamanın değerli olarak kullanılması aile hayatında başlamaktadır. Ancak, boş zaman değerlendirme eylemleri, ailede sistematik olarak öğretilmemekte, daha çok rastlantısal ve dağınık olarak gelişim göstermektedir. Bu konuda Ogburn'a göre, ailenin işlevlerinden birisi de üyelerine boş zaman değerlendirilmesi için imkân sunmasıdır (Tezcan, 1985: 160).

Bu bağlamda, yapılan çalışmada kentsel mekânın kendine özgü sosyal hayat ortamında, bireylerin sahip olduğu boş zamanlarını değerlendirme aktiviteleri, şu anki ve önceki yaşadığı konutlara göre değerleri Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Katılımcıların Şu an ve Önceki Yaşadığı Konutlarda Boş Zamanlarda Yaptığı Sosyal Aktivitelere Ait Tanımlayıcı İstatistikleri

Boş zaman aktiviteleri	Şu an yapılan sosyal aktiviteler		Daha önce yapılan sosyal aktiviteler	
	N	%	N	%
AVM ye giderim	13	3.2	21	5.3
Eğlence yerine giderim	10	2.5	9	2.3
Komşuya giderim	15	3.7	19	4.8
Televizyon seyredirim	96	23.7	105	26.3
İnternete girerim	140	34.6	102	25.6
Kitap, dergi, gazete okurum	23	5.7	15	3.8
Sinema, tiyatro, konsere giderim	3	0.7	4	1.0
Açık havada dolaşırım	62	15.3	70	17.5
Akrabalara giderim	10	2.5	17	4.3
Spor yaparım	17	4.2	19	4.8
Dini ibadetlerimi yaparım, Kur'an-ı Kerim ve dini kitap okurum	16	4.0	18	4.5
Toplam	405	100.0	399	100.0

Tablo 7'yi incelediğimizde, katılımcılar genel olarak boş zaman aktivitelerinin büyük bir kısmını internette sörf yaparak ve televizyon seyrederek değerlendirdiği görülmektedir. Buna göre, katılımcıların boş zaman değerlendirme durumları sırasıyla, “internete girerim” diyenlerin oranı %34.3, “televizyon seyredirim” diyenlerin oranı %24.0, “açık havada dolaşırım” diyenlerin oranı %15.5, “kitap, dergi, gazete okurum” diyenlerin oranı %5.0, “spor yaparım” diyenlerin oranı %4.3, “komşuya giderim” diyenlerin oranı %3.8, “AVM ye giderim” diyenlerin oranı %3.3, “Dini ibadetlerimi yaparım, Kur'an-ı Kerim ve dini kitap okurum” diyenlerin oranı %3.5, “Akrabalara giderim” diyen ve “eğlence yerine giderim” diyen katılımcıların oranı %2.5 iken, “Sinema, tiyatro, konsere giderim” diyen katılımcıların oranı %0.8 olduğu istatistiksel değerlerden görülmektedir. Katılımcıların önceki yaşamlarına göre karşılaştırıldığında, daha önce televizyon seyretme davranışı yüksek oranda iken, şu an internette vakit geçirme davranışı daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla beraber, komşuya gitme, akrabaları ziyaret etme, açık havada dolaşma ve dini aktiviteler

gerçekleştirme davranışları, önceki yaşama göre zayıfladığı görülmektedir. Buna göre, dip dibe, sıkışık, yüksek katlı binaların yoğunluğu ve beraberinde yabancılaşmanın ortaya çıktığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Kentsel dönüşüm sürecinde, bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamlarında ortaya çıkan başlıca farklılaşmaların, Ankara örneğinde ele alındığı bu saha araştırması, nicel yöntemle dayalı anket tekniği ile toplanmış verilere dayanmıştır. Araştırmamızda, kentsel dönüşümün insani boyutu kapsamında, bireylerin sosyo-kültürel yaşamında, kentsel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan birtakım farklılaşmalar tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında varılan sonuçlara göre, katılımcıların önceki yaşadığı evde, komşularıyla görüşme sıklığı yüksek düzeyde iken, yeni inşa edilen konutlarda komşularıyla görüşme sıklığı düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Önceki evde komşulara sık giderdim diyen katılımcıların, yeni konutlara yerleştikten sonra, komşuluk irtibatında yarı yarıya bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu durumda, kentsel dönüşüm süreci, komşuluk ilişkilerini zayıflatmış söylenebilir. Benzer bir durum, akraba ziyaretinde de görülmektedir. Varılan sonuçlara göre, bireylerin önceki yaşamında haftada bir ve iki haftada bir daha sık akraba ziyaretleri yaşanırken, kentsel dönüşüm süreci ile birlikte, ayda bir ve daha uzun zamanlara yerini bıraktığı görülmektedir. Buradan, kentsel dönüşüm akraba ziyaretlerini olumsuz etkilemiştir sonucu çıkarılabilir. Kentsel dönüşüm sürecinde inşa edilen konutlar her ne kadar komşuluk ve akrabalık ilişkilerini zayıflatmış olsa da genel olarak bireylerin sosyal hayatına olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal açıdan olumlu etkilendiği tespit edilmiştir. Sosyal hayata olumlu etkisinin nedenleri arasında, öncelikli bakımdan konutun sosyal donatı (doğal gaz, su tesisatı, yalıtım, internet, asansör, otopark, çocuk parkı gibi donanımlar) açısından beğenildiği görülmektedir. Ancak, yaşanan konutun bireylerin sosyal hayatına olumsuz etkisi de görülmektedir. Özellikle, sosyal ilişkilerin (binadakilerin gürültülü, birbirine duyarsız, soğuk, mesafeli olmaları ve komşuluk ilişkileri zayıf gibi nedenler) olumsuz etkisinin olduğu saptanmıştır. Katılımcılar daha önceki yaşadığı sıcak ve samimi sosyal ilişki biçimini, şu an yaşadığı konutta bulamadıkları tespit edilmiştir. Bununla beraber, katılımcıların sosyo-ekonomik yaşam düzeyine göre aylık geliri harcama yerlerini incelendiğinde, katılımcılar önceki ve sonraki yaşamlarında aylık toplam gelirlerinin büyük bir kısmını gıda harcamalarına ayırdıkları görülmektedir. Halbuki ülkemiz, sanayi toplumundan ziyade tarım toplumunu yansıtmakta olduğu bilinmektedir. Aylık geliri bu kadar çok etkilemesinin bir nedeni, Türkiye'nin ekonomik yapısı tarım toplumundan ziyade tüketim toplumunu yansıtır olması, kentleşmenin aşırı yaygınlaşması ve tarımsal faaliyetlerin oldukça azalmasıyla, dışa bağımlılığın ortaya çıktığı bir sürecin yaşandığı söylenebilir. Katılımcılar ekonomik gelirlerini, önceki yaşamlarında ev kirasına daha çok harcarken, şu an daha çok ev taksitlerine harcadığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni, kentsel dönüşüm sürecinde yeni inşa edilen konutlardan satın alınması ve konut kirası yerine konut taksitlerinin ödenmeye başlaması olarak düşünülebilir. Ayrıca, araba taksitleri, giyim-kuşam ve ev eşyalarına yapılan harcamalar, önceki yaşama göre daha da arttığı görülmektedir. Bu durumda, kentsel dönüşüm ile beraber ekonomik harcamaların da arttığını söylemek mümkündür. Katılımcıların boş zamanlarda gerçekleştirdiği sosyal aktiviteler arasında, zamanlarının büyük bir kısmını internette sörf yaparak geçirdikleri, daha önceki yaşamlarında ise, televizyon seyrederek değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber, komşuya gitme, akrabaları ziyaret etme, açık havada dolaşma ve dini aktiviteler gerçekleştirme davranışları, önceki yaşadığı evde daha yüksek oranda gerçekleşirken, şu an söz konusu aktivitelerde azalma olduğu tespit edilmiştir. Bunun bir nedeni, dip dibe, sıkışık, yüksek katlı binaların yoğunluğu, boğucu oluşu ve beraberinde getirdiği yabancılaşmanın etkisi olduğu sonucuna varılabilir.

Sonuç olarak, kentsel dönüşüm süreci, bir taraftan bireylerin komşuluk ilişkilerinin zayıflamasına, akrabalık bağlarının çözümlenmesine, ekonomik harcamaların artmasına neden olurken,

diğer taraftan konutların sosyal donatı bakımından yeterli olması, sosyal hayatı olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu durumda, kentsel dönüşüm hem kentin kendine özgü dokusuna hem de kentte yaşayan bireylerin sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik geleceği dikkate alınarak, kentin tüm yaşam tarzına ve geleneklerine hitap eden çok boyutlu bir strateji geliştirilerek uygulanmalıdır. Bunun için sivil toplum örgütleri, sosyologlar, mimarlar, mühendisler, ekonomistler, tasarımcılar ve peyzaj mimarları gibi konu uzmanları ve düşünürlerin ortak kararlarıyla kentsel dönüşüm projeleri planlanmalı ve uygulanmalıdır.

TEŞEKKÜR

Bu makale, Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ danışmanlığında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Musa YILMAZ tarafından hazırlanmakta olan “Kentsel Dönüşümün Dini ve Sosyal Hayata Etkileri: Ankara Örneği” adlı doktora tez verilerinden üretilmiştir. Bu makalenin üretildiği tez çalışması YÖK tarafından 100/2000 Doktora Projesi "Kentsel Dönüşüm Çalışmaları" tematik alanında desteklenmiştir. Bu nedenle YÖK Başkanlığına teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Akbaba, İ. (2019). Gecekondu bölgelerindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının komşuluk ilişkileri üzerindeki etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Akkar, M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine: Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*, (36), 29-38.
- Aksoy, E., Dülger, S., Köksal, A. (2018). Bilimsel araştırmalarda evren, örneklem, varsayım ve değişken. Ö. Güngör (Ed.), *Bilimsel Araştırma Süreçleri-Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş El Kitabı* (s.137-167). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akyüz, N. (2007). *Gecekondularda dini hayat ve kentleşme*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş zaman üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231-260.
- Arslantürk, Z. (2016). *Uygulamalı sosyal araştırma* (4. Basım). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Ataöv, A ve Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşümüne yöntemsel bir yaklaşım. *METU JFA*, 24(2), 57-82.
- Çelik, C. (2013). *Geleneksel şehir dindarlığından modern kent dindarlığına*. (1. Basım). İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Çelik, C. (2015). Modern öncesinden postmoderne değişen şehirde geleneği yeniden inşa etmek. *Sabah Ülkesi Dergisi*, (43), 38.
- Eke, B. (1980). Yaşama tarzı ile gelir seviyesi arasındaki ilişki. *İstanbul Journal of Sociological Studies, Sosyoloji Konferansları*, (18), 93-114.
- Ergun, C. (2011). Kentsel dönüşüm sürecine dönüşüm alanlarından bakmak: İstanbul (Maltepe ve Gülsuyu mahallesi) örneği. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta.
- Erman, T. (2011). Ankara kent çeperinin dönüşümüne içeriden bakmak. *İdeal Kent Kent Araştırmaları Dergisi*, (4), 176-196.
- İlbars, Z. (1972). Aile-akrabalık ilişkileri ve değişimler üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (7), 201-206.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*, (23. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Keleş, R. (1983). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme Konut ve Gecekondu* (3. Basım). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme politikası* (2. Basım). Ankara: İmge Yayınları.
- Kıratlı, Y. (2022). *Kentsel dönüşümün hane halkları üzerindeki ekonomik, mekânsal ve toplumsal etkileri: Nevşehir kalesi ve etrafı kentsel dönüşüm örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Nevşehir.
- Kıray, B. M. (2000). *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* (3. Basım). Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 6. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıray, B. M. (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme* (2. Basım). Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıray, B. M. (2007). *Kentleşme Yazıları* (3. Basım). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kongar, E. (2000). Kıray'ın 1997 tarihli bir el yazması üzerine notlar. *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Korkma, M. (2016). Kentsel dönüşümün sosyo-ekonomik boyutları (Diyarbakır örneği). Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Diyarbakır.
- Köseihal, N. Ş. (1967). Toplumsal çevre ve konut ilişkileri. *İstanbul University Journal of Sociology*, 2(21-22), 175-184.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rojek, C. (1997). Leisure Theory: Retrospect and Prospect. *Loisir et Société/Society and Leisure*, 20(2), 383-400.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları*, (5), 33-44.
- Sencer, M. (1967). Bir sosyal sınıf kriteri olarak yerleşme kesimi ve konut. *İstanbul University Journal of Sociology*, 2(21-22), 199-212.
- Suğur, N. (2014). Kentsel dönüşümün sosyolojik boyutları. *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği. Eskişehir Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s.179-190.
- Şahin, O. E. (2017). Türkiye'de değişen yönetsel süreçlerin kentsel mekâna etkisi. İ. Yüksel – H. Güler İplikçi (ed.), *Sosyo-Ekonomik Stratejiler IV: Tasarım Stratejileri*. (s.151-170). London: IJOPEC Publication.
- Şenyapılı, T. (2014). Denetimsiz ve adaletsiz rant paylaşımının biçimlendirdiği kentsel dokuya örnek: Ankara-Yıldız. Ankara'nın semtleri. *İdeal Kent Kent Araştırmaları Dergisi*, (11), 326-347.
- Taplamacıoğlu, M. (1969). *Genel sosyoloji*. (2. Basım). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tatlıdül, E. (1992). Göç ve kentleşmenin sosyal boyutu. *Sosyoloji Dergisi*, (3), 45-54.
- Tekeli, İ. (2000). Değişmenin sosyoloğu: Mübeccel Belik Kıray. *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Tekeli, İ. (2014). Türkiye'nin kentleşme deneyiminden öğrenebileceklerimiz. 4. Merih Celasun'a saygı günü, *TEPAV*, 3-21.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 150. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yenice, S. (2014). Türkiye'nin kentsel dönüşüm deneyiminin tarihsel analizi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 76-88.